

Nad prvním svazkem Slovníku spisovné slovinštiny

O významu normativního slovníku spisovného jazyka není potřeba se zvláště šířit a zmiňovat; jeho cena není totiž jenom v oblasti jazykovědy, ale stojí především mimo ní, protože vydání normativního slovníku je předmětem celospolečenského zájmu v rámci daného národa. Není proto divu, že slovinští badatelé představují slovinštině veřejnosti vyzrálé kolektivní dílo, normativní Slovník spisovného slovinštině jazyka (SSSJ),¹⁾ zpracovaný podle moderních lexikografických zásad, že lexikografický kolektiv ÚSJ SAVU v Lublani vytěžil jednak z ní, jednak se vynasnažil vyhovět požadavkům moderní lexikografie. V tomto směru navázal úzký kontakt s pražskými lexikografy ÚJČ ČSAV, kteří mu poskytli všestrannou pomoc v řešení složitých lexikografických otázek, spjatých s jednojazyčným slovníkem, s výstavbou hesel, s charakteristikou heslových slov po stránce sémantické, distribuční a stylistické, se slovy terminologickými, hovorovými, nářečnými apod. Pokusíme se zhruba glosovat I. sv. SSSJ, jenž vyšel v roce 1970 pěti SAVU v Lublani jako první díl z plánovaných pěti svazků, jež mají postihnout slovinštinou slovní zásobu od počátku 20. století do dneška, získanou excerpcí z literatury krásné, vědecké a publicistické. Jak je vidět, jde tu o slovník, převyšující po všech stránkách dvojjazyčný Pleteršnikův Slovník slovinštině-německý z r. 1895 a jednojazyčný Glonarův Slovník slovinštině jazyka z r. 1936, které jsou archaizující a v nejednom poplíně purismu, ovládajícímu dlouhou slovinštinou jazykovědu; v recenzovaném Slovníku spisovné slovinštiny se registruje živá slovní zásoba současného slovinštině jazyka, na níž se začalo pracovat už v r. 1929 pod vedením Fr. Ramovše. Slovník spisovného jazyka slovinštině je slovník jazykový, nikoli encyklopedický; je to slovník výkladový, jenž má charakter informativní a normativní. Hledisku informativnímu je podřízen výběr slov, doložených v slovníkové kartotéce (v excerptech), avšak se zřetel k cíli a rozsahu slovníku tu nejsou pochopitelně uvedeny všechny výrazy, jež obsahuje kartotéka (slovník obsahuje celkem 110 000 hesel). Slovník nezaznamenává slova zastaralá a úzce nářeční, potencionálně nahodilá, speciální odborné termíny, které jsou známé pouze v úzkém okruhu uživatelů, argotismy a vulgarismy, nevyskytující se v krásné literatuře apod.; z vlastních jmen jsou v něm zachyceny některé názvy zeměpisné a astronomické, názvy starověkých měst, osobní jména aj. Normativnímu zřeteli slouží v slovníku jak stránka lexikální a mluvnická (tvaroslovná i skladebná), tak pravopisná a ortoepická (z hlediska ortoepického se mluví obecně o výslovnosti některých hlásek, jako např. *l = ʎ* (*delal = delay*), *e = ə* (*pes = pəs*) aj., nikoli už o konkrétních slovech, u nichž se respektuje psaná podoba). Značná pozornost je věnována přízvuku expiratornímu a hudebnímu; za základ tu byly vzaty akcentologické a intonační poměry z okolí Lublaně. Akcentuační systém je postaven na paradigmatech substantiv, adjektiv, zájmen a sloves v přehledných tabulkách, k nimž jsou připojeny podrobné komentáře. Je známo, že přízvuk je v slovinštině fonologicky relevantní; proto s radostí uvítá každý systematický popis slovinštině akcentuace, která je neobyčejně složitá, zvláště pak v poslední době, kdy vliv teritoriálních nářečí na spisovnou slovinštinu je mnohem větší, než tomu bylo v minulosti. Je vítané, že slovinštině badatelé v této oblasti přispěli účinně k normování akcentuologických poměrů a vnesli do nich jednotný řád (přízvukovým a intonačním výkladům je věnována pozornost v úvodě na 35 stránkách z 62 stránek). K struktuře slovníku je třeba říci, že hesla jsou uspořádána abecedně; v slovní zásobě mají slova uspořádání systémové (*a, b, c; áta, brát, hěi; cikloida, epicikloida, hipocikloida*). Heslové slovo se uvádí v základní formě (podstatná jména v I. p. jedn. č., přídavná jména v I. p. jedn. č. muž. r. apod.), za heslovým slovem jsou gramatické údaje (u podstatných jmen r. muž. 2. p. jedn. č. -a: *brég, -a, m.*), za gramatickými tvary následuje zkratka slovního druhu (příd. jm., přísl. aj.), u podstatných jmen se uvádí místo slovního druhu zkratka gramatického rodu (*m, ž, s*), u sloves pak vid (dok., nedok.). Všechny gramatické zkratky jsou uvedeny v slovinštině. Varianty slov (pravopisné, hláskoslovné, slovtvorné) se zaznamenávají v jednom hesle, např. *ávtočesta* a *ávto česta, -e, ž. (á, -e), apniti, -im* a *ápniiti, -im* nedok., *brínovec* a *brínjevec, -vca, m., bábjak* styl a *bábjek, -a, m. (á)*. Pokud se uvádějí zvrtná slovesa, jejichž významy jsou paralelní s významy příslušných nezvrtných sloves, děje se tak, že se zpracovávají v jednom hesle s nezvrtnými slovesy, např. *baháriti, -im* a *baháriti se, -im* nedok. (*á, á*), expres. *bahati* se aj. Slovesné dvojice, významově odlišné, se zpracovávají jako samostatná hesla (blestěti se,

¹⁾ Srov. *Slovar slovenskega knjižnega jezika I, A—H*, Lublaň 1970. Vydal Ústav slovinštině jazyka Slovinštině akademie věd a umění v redakci Ant. Bajce, J. Jurančiče, M. Klopičiče, L. Legeše, St. Suhadolnika, Fr. Tomšiče.

²⁾ Srov. *Lexikografický slovník*, Bratislava 1953. *Diskuse o Slovníku slovinštině jazyka*, SR 31, 1966, s. 3—44, 69—119.

-ím se a *bleští*, -ím nedok., *bleští (se)* a *bléští (se)* |e, í| kniž. × *bleščáti se*, -ím se a *bleščáti*, -ím nedok.), totéž platí o synonymech typu *bukniti*, *bušiti*, *butniti*; *bučati*, *hrumeti* apod. Samostatná hesla se zachovávají též u homonym a u takových způsobem, že slova jsou opatřena číselnými indexy 1, 2, 3, např. *bòr¹*, *bòra m.* (ò, ó) ‚borovice‘; *bòr²*, *bòra m.* (ò, ó) ‚škodlivý prvek‘ // expres. dinar.: *nima bora v žepu* (srov. čes. *nemít ani bora v kapse*); *bòr³*, *bòra m.* (ò, ó) zastar. ‚boj‘ (srov. rus. *boròt'sja*). V slovníku se neopomínají ani hesla dvojslovná, jako např. *avtorski honorar* (u hesla *avtorski*, -a, -o, příd. jm. (à), *bela figura* (u hesla *bél*, -a, -o), zejména je pak věnována náležitá pozornost frazeologickým obrátům, z nichž zasluhují zmínky nejen rčení celonárodní (příslovní, pořekadla, úsloví), ale i ustálená slovní spojení, která mají funkci předložkových, spojkových, citoslovných výrazů. Nejlépe je to vidět u hesel *bíti* (*býti*), *dáti* aj. Hlubší pozornosti by zasluhovalo pojednání o hnízdování, o jednotlivých složkách stavby hesel, o výkladu významu slov, o exemplifikaci (ilustraci) významů, o stylistické charakteristice slov i o dalších kvalifikátorech (slovníkových, terminologických, nářečních, expresivních, frekvenčních aj.), ale nelze tak učinit pro nedostatek místa. — Na závěr shrnujeme: Střední normativní slovník slovinšského spisovného jazyka se stane nepochybně předmětem odborné kritiky v Jugoslávii; jugoslávští lingvisté budou mít jistě konkrétní připomínky nejen k sémantické analýze heslových slov (homonyma, synonyma), k diferenciaci stylistické (kniž., zastar. apod.), k zpracování slovních druhů, kdy je nutno rozlišovat lexikálně sémantickou stránku jazykových jevů od jejich kategoriálních vlastností gramatických, zejména pak u sloves, ale též k syntaktické problematice, s níž se stýkají úzce zájmena a zájmenné příslovce aj. Ale ať už je tomu tak či onak, fakt je ten, že lublaňští lexikologové zaujali už 1. svazkem slovinšského spisovného jazyka čestné místo v současné moderní lexikologii, těžící v plné míře z progresivity funkční lingvistiky. Snad se dalo v úvodu slovníku říci mnohem více o fonologické stránce slovinštiny, v němž není zcela jasné, zda např. vokály *é* a *ê* (*édamec*, *èh*, *éna*), jakož i *ę* a *ç* (*svęt*, v *lęsu*, *stęjte*) jsou fonémy nebo alofony, ale konec konců tak může učinit odborník sám na základě předloženého lexikálního materiálu. Je nepochybné, že 1. svazek slovinšského slovníka kytá bezpečnou bázi pro další teoretické práce nejen z oblasti lexikologie (problematika lexikálního systému), ale též gramatiky, která hledá s úspěchem nové cesty v slovinšské jazykovědě.³⁾

Josef Skulina

A. Raid—S. Smirnov: *Tšehhi-eesti sõnaraamat* (Česko-estonský slovník), Kirjastus (nakl.) Valgus, Tallinn 1966, 442 str.

Česko-estonský slovník A. Raida a S. Smirnova je slovník středního typu, který má sloužit širší potřebě. Rozsah jeho slovní zásoby je poměrně značný, kromě běžných hovorových slov obsahuje i četné výrazy odborné, ne vždy šťastně vybrané, avšak pečlivě oddělené od obyčejných neodborných významů. Sémantická stránka slovníku náleží k jeho hlavním přednostem; pečlivé lexikografické odstínění příbuzných významů zvláště u sloves a jmen, je zde téměř vzorné. Autoři dobře ovládají také českou frazeologii, takže uživatel slovníku např. neupadne do rozpaků při užití slova *chod* ve spojeních *uvéstí do chodu*, *oběd o třech chodech* (*käiku laskma*, *kolmest roast koosnev lõuna*), *chovati v paměti* a *chovati naději* (*meeles pidama*, *lootust hellitama*) atd., což svědčí o velmi dobrém citu autorů pro diferenční jevy. A to je základ každého dobrého slovníku. Jen ojedíněle bude docházet k nejasnostem (tak např. estonskému uživateli asi nebude ze slovníku jasný dvojitý význam výrazů *smola* a *smúla*, který by vynikl nejspíše zařazením adjektiva *smolnýj*) a k významovým posunům. Určitým nedostatkem je rovněž opomíjení vlastních jmen. Na jednom místě dochází dokonce k mylnému ztotožnění vlastního jména *Karel* s etnickým pojmenováním *Karelec* (*karjalane*), také *Zlín* (Zlín) bude asi dělat potíže. Jeho zařazení do vybraných geografických jmen je ostatně anachronismem, nejsou-li tu na druhé straně zastoupeny Hradec Králové, Pardubice, Ostrava, Košice a jiná významnější česká či slovenská města. (Je zde uveden *Gottwaldov*, avšak není tu řečeno, že jde o současný název někdejšího Zlína.)

Kladně nutno ocenit obsáhlý výtah z české gramatiky na str. 401—442 s dobrou partií o slovesech, pečlivou pozornost k slovesným vidům ve slovníku, velmi výtěžné zachycení adverbii. Českému čtenáři pomohou občasné souvislosti estonštiny s němčinou a méně radikální výměny cizích slov, než tomu je v ostatních ugrofinských jazycích. Velkou předností slovníku je uvádění značného množství speciálních slovesných vazeb; najdeme tu výrazy „šidlo v pytli se neutají“ (*nõela ei saa kotis hoida*), „sebrati vítr z plachet“ (*ennetama*), „co to na něho sedlo“ (*mis talle pähe on tulnud*), „zahnati do úzkých“ (*ummikusse ajama*) aj.

³⁾ Srov. J. Jurančič, *Slovenački jezik*, Lublaň 1965. J. Toporišič, *Slovenski knjižni jezik I*, Maribor 1965, II, Maribor 1966.